

Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı Başlıklı Çalışma Üzerine

On the Study Titled *Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı*

Karaayak, Tümer (2021). *Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı (Giriş- Metin- Aktarma- Açıklamalar- Dizin)*, Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları, 872 s., ISBN: 978-975-17-4904-8.

Sabanur Yılmaz¹

¹Öğr. Gör. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,
Türk Dili Bölüm Başkanlığı, Bilecik, Türkiye

ORCID: S.Y. 0000-0003-2843-8584

Sorumlu yazar/Corresponding author:

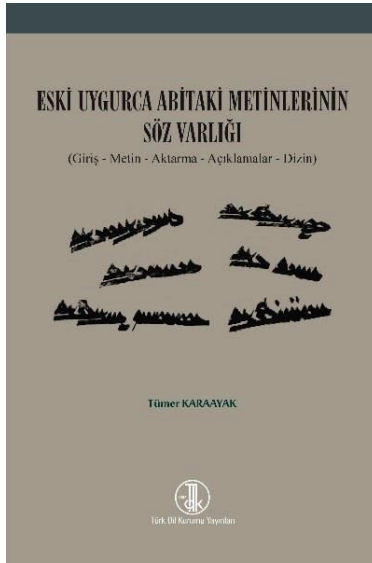
Sabanur Yılmaz,
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türk Dili
Bölüm Başkanlığı, Bilecik, Türkiye
E-mail: sabanur.yilmaz@bilecik.edu.tr

Başvuru/Submitted: 08.12.2021

Kabul/Accepted: 07.04.2022

Atıf/Citation:

Yılmaz, S. (2022). Eski Uygurca Abitaki metinlerinin söz varlığı başlıklı çalışma üzerine [Tümer Karaayak'ın "*Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı (Giriş- Metin- Aktarma- Açıklamalar- Dizin)*" adlı eserinin değerlendirmesi]. *TUDED*, 62(1), 227–230. <https://doi.org/10.26650/TUDED2022-1034166>

Anahtar Kelimeler: Amitâbha Kültü, Budizm, Eski Uygurca, Uygurlar, Saf Ülke

Keywords: Buddhism, Old Uyghur, Uyghurs, Pure Land, The Cult of Amitâbha

Eski Uygurca üzerine araştırma yapan ve hâlihazırda Göttingen Georg-August Üniversitesi, Türkoloji ve Orta Asya Araştırmaları Seminerinde misafir araştırmacı olarak çalışmalarına devam eden Tümer Karaayak'ın *Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı (Giriş- Metin-Aktarma- Açıklamalar- Dizin)* başlığını taşıyan çalışması Türk Dil Kurumu Yayınları'ndan Eylül 2021'de çıktı. Kapsamlı bir araştırmanın ürünü olan eserde Amitābha kültüne ait Pekin, St. Petersburg, İstanbul, Ankara ve Paris'te bulunan yazmalara ait metinlerin yayımına ve söz varlığına yer veriliyor.

Kitabın ön sözünde Eski Uygurca Abitaki metinleri üzerine çalışma fikrinin, Eski Türkçe Dönemine ait metinler ve özellikle Eski Uygurca Maniheizm, Budist metinler üzerine yaptığı araştırmalarla bilinen Prof. Dr. Mehmet Ölmez'in önerisiyle gerçekleştiğini dile getiren Karaayak geniş bir coğrafyaya yayılmış hâlde bulunan kaynaklara ulaşmasında katkısı olan bütün araştırmacılara teşekkürlerini sunuyor.

Beş bölümden oluşan çalışmanın *Giriş* başlığını taşıyan ilk bölümünde Uygurlar, Buddha ve hayatı, Hīnayāna (Theravāda) Budizmi, Mahāyāna Budizmi ve Saf Ülke (Pure Land) Budizmi üzerine ayrıntılı olmayan genel bilgilere yer veriliyor. “Saf Ülke gelenekleri Sukhāvāṭīvyūha Sūtra, Amitābha Sūtra ve Amitayūrdhyāna Sūtra olmak üzere üç temel metne dayanmaktadır” (Karaayak, 2021, s. 24). Kitapta incelenen Amitābha kültüne ait olan metinler ise Mahāyāna Budizmi içerisinde Saf Ülke (Pure Land) anlayışına uygun olarak oluşturulmuş metinlerdir. Bilindiği gibi Uygurlar; Budizm, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi dinlerin etkisinde kalmışlardır. Budizm Uygurlar arasında uzun süre varlığını sürdüren bir inanç sistemidir. Dolayısıyla metinlerin aktarımına geçmeden önce Uygurlar ve Budizm üzerine verilen kısa ve öz bilgiler aynı zamanda metinlerin içeriğinin anlaşılmasını kolaylaştırıyor.

Gülçin Çandarlıoğlu'nun ifade ettiği üzere ilk zamanlarda Orhun- Selenga boylarında dağınık hâlde bulunan Uygurlar, Göktürklerin güçlü olduğu dönemlerde Göktürk Devletine bağlı olarak yaşar. 744 yılında Uygur yabgusu Basmil kağanını mağlup ederek Kutluk Bilge Kül Kağan unvanını almasıyla Uygur Hakanlığı kurulmuş olur (Çandarlıoğlu, 2003, s. 61). Karaayak'ın çalışmasının giriş bölümü 744 yılında Uygur Hakanlığının kurulması ve Orta Asya'nın doğusunda bir siyasi gücü elinde barındıran Uygurların 840 yılında Kırgızlara yenilip eski topraklarından ayrılmak zorunda kalışlarına kadar geçen sürede devlet yönetimi üzerine verilen bilgiler ile başlıyor. Dolayısıyla, Budizm başlığı taşıyan bölüm, kitapta ele alınan metinlerin tarihî ve sosyal boyutunu anlayabilmek adına önem taşıyor. Budizm'in kurucusu Buddha'nın hayatı üzerine verilen bilgilerle başlayan bölümde Budizmin oluşum sürecinin ardından Budizm içinde oluşmuş okullardan Mahāyāna Budizm'i, Hīnayāna (Theravāda) Budizm'i ve Amitābha Budizm'inden söz ediliyor. Devamında Pekin, St. Petersburg, İstanbul, Ankara ve Paris'te bulunan yazmaların özelliklerine, bu yazmalar üzerine yapılan çalışmalara, çalışmada izlenen yöntem ve çalışmada kullanılan yazmaların sıralamasına değiniliyor.

Eserde verilen bilgilere göre Pekin'de National Library of China'da (Çin Ulusal Kütüphanesinde) 25 yazma (50 parça) bulunmaktadır. Yazmalarda bütün Amitābha Buddha

ve Bodisatavların adları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. St. Petersburg’da The Institute of Oriental Manuscripts’te (Doğu El Yazmaları Enstitüsünde) toplam 42 yazma (84 parça) yer almaktadır. Sayfaların çerçeveleri ve kutsal adların olduğu kısımlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazmaların ciltleme şekli pustaka formundadır. Ancak yazmaların üzerine pustaka formu için gerekli olan pothi deliği bulunmamaktadır. Karaayak, yazmaların dil ve imla özelliklerine bakıldığında Moğol öncesi döneme ait olduklarını söyleyebileceğimizi ifade ediyor (Karaayak, 2021, s. 32). İstanbul’da bulunan 5 yazma (10 parça) ise bugün İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunan Uygurca yazmalar arasında yer alıyor. Bu yazmalara ait bir parçayı Reşit Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri (ETS) adlı çalışmasında yayımlamıştır. Bu yayımında metnin içeriği ve saklandığı yer ile ilgili olarak herhangi bir bilgiye yer vermeden Abita Tengri Burhan ile ilgili olduğu ve mensur tarzda kaleme alındığını belirtmiştir. Bu yazmalar üzerine detaylı çalışma Osman Fikri Sertkaya ve Klaus Röhrborn tarafından yapılmıştır. Ankara’da Etnografya Müzesinde bulunan 5 yazma (10 parça) üzerine ayrıntı çalışma ise 1984’te Ahmet Temir, Kōgi Kudara, Klaus Röhrborn tarafından yapılmıştır.

İkinci bölümde çalışmada yer alan yazmaların yazı çevirisi ve harf çevirisi yer alıyor. Üçüncü bölümde metinlerin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılıyor. Dördüncü bölümde metinlere ilişkin açıklamalara ve okuma farklarına yer veriliyor. Çinli dil bilimci, Türkolog Geng Shimin ve Rus Türkolog L. Yu. Tuguşeva tarafından daha önce yapılmış olan okumalar incelenerek söz konusu okumalardaki farklılıklar belirtiliyor. Beşinci ve son bölümde ise iki ayrı dizin yer alıyor. Bunlar *Eski Uygurca Dizin ve Sözlük* ve *Eski Uygurca İkillemeler Dizini* başlıkları altında okura sunuluyor. Karaayak’ın ön sözde belirttiği gibi kelimeler metin bağlamları içerisinde veriliyor ve Uygurca dizinde Türkçe olmayan madde başlarında kelimelerin geldikleri diller ve orijinal biçimleri veriliyor. Uygurca dizinde ise madde başları Eski Uygurca, anlamlar Türkiye Türkçesiyle karşılanıyor. İkillemeler dizininde metinlerde yer alan ikilemelere yer veriliyor.

Yazmaların çeviri yazısında ve harf çevirisinde *Uigurisches Wörterbuch*’taki çeviri yazı ve harf çevirisi tablosunun esas alındığını ifade eden Karaayak yazmaların neşrinde dokümanal yayım yöntemi izlendiğini belirtiyor. Metinlerin Türkiye Türkçesine tercümesinde metnin aslına sadık kalınmaya çalışıldığını, devrik yapıların olduğu bölümlerde ise anlama göre çeviriye yer verildiğini ifade ediyor. Çalışmada yer alan işaretlerin karşılıklarına ve yazmaların yazım özelliklerine ayrıca yer veriliyor. Çalışmanın açıklamalar kısmında önceki yayınlardan farklı okunan kelimeler ve tamlamalar belirtiliyor. Metin içerisinde geçen bazı kelimelerin ve bazı kavramların açıklamaları yapılıyor. Bu kelimelerin ve tamlamaların varsa Sanskritçe ve Çince karşılıklarına yer veriliyor. Yazmaların uyum tablosunda öncelikle Pekin ve St. Petersburg yazmalarında bölüm numarası olanlar sıralanıyor. Ardından bölüm numarası olmayan Pekin yazmaları ile İstanbul, Ankara ve Paris yazmalarına yer veriliyor. Metnin hazırlanışında bu yazma sıralaması esas alınıyor.

Özetle, Karaayak’ın yapmış olduğu çalışma, ilgili araştırmacıların Amitābha kültüne ait Pekin, St. Petersburg, İstanbul, Ankara ve Paris’te bulunan yazmaların çeviri yazılarına, harf çevirilerine, tercümelerine, kısa açıklamalarına ve dizinlerine ulaşmasını kolaylaştırması

bakımından önem taşıyor. Kitap, gelecekte Eski Uygurca üzerine yapılacak olan araştırmalara hem metinlere ulaşma hem de ulaşılan bu metinleri inceleme sürecinde kullanılacak yöntemler bağlamında ışık tutuyor. Amitābha kültürüne ait metinleri Türkiye Türkçesine aktaran ve ardından bu metinlerin açıklamalarına yer veren Karaayak bu çalışmasıyla Türkologların metinlere erişimini kolaylaştırarak literatüre önemli bir katkıda bulunuyor.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Çardarlıoğlu, G. (2003). *İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Karaayak, T. (2021). *Eski Uygurca Abitaki metinlerinin söz varlığı (giriş-metin-aktarma-açıklamalar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.